

PAPER DETAILS

TITLE: Genç İnsanin Vatandas Olma ve Taninma Hakki

AUTHORS: Sibel KALAYCIOGLU,Kezban ÇELİK

PAGES: 41-57

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1734098>

Genç İnsanın Vatandaş Olma ve Tanınma Hakkı

Sibel Kalaycıoğlu*

Kezban Çelik**

Özet: Bu yazıda genç-istihdam-vatandaşlık ilişkisi üzerinde durulacaktır. Statüsü net olmayan bir grup olarak gençlerin vatandaş ve yetişkin olabilme koşulları, ücretli iş ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Çalışmada gençlerin vatandaş sayılabilmek koşulları, iş ve işsizlik durumları üzerinden incelenecektir. Vatandaş olabilmek/sayılabilmek için ücretli işe sahip olmanın önemine odaklanılacaktır. Ardından işsiz gençlerin deneyimlerinin yol açtığı iki temel sonuçtan yola çıkarak bu deneyim içinden vatandaşlık öğrenme sürecine ve vatandaş olabilme koşullarına dair görüşler sunulacaktır. Yazıda genç insanın vatandaşlığı öğrenebilmesi hak ve sorumluluklar temelinde bir ilişki kurabilmesi için haklara gereksinim duyduğu ve bu haklardan en önemli olanın da “çalışma hakkı” olduğu kabulü vardır.

Anahtar Sözcükler: Genç, istihdam, vatandaşlık.

Young Person's Right to Become Citizen and to be Recognized

Abstract: This study focuses on the relationship between the concepts of youth, employment and citizenship. The conditions of becoming a citizen and adult for young persons as a group having an ambiguous status will be discussed in connection with paid work. The study will also focus on the importance of having paid job, which is a prerequisite for becoming a citizen or being considered as a citizen. Then, two significant outcomes of experiences of unemployed youth as unemployed individuals -early/quick adulthood and postponed/late adulthood- will be presented. Basic argument of this paper is that young people are in need of civil, social and political rights for learning how to be a citizen in order to establish a relationship on the basis of the rights and responsibilities. The right to access paid work is argued to be the most important right for learning citizenship by the young people .

Key Words: Youth, employment, citizenship.

Giriş

Bütün toplumlar; bireylerin rol, statü ve deneyimlerini yaş ile ilişkilendirerek ele alırlar ve böylece bütün toplumlarda yaşa bağlı bir tabakalaşmadan söz etmek mümkündür (Settersten & Mayer, 1997). Diğer yandan rol, statü ve deneyimin yaş ile kurulan ilişkisi, sosyal bir kurgu olup bu niteliği ile de zaman ve coğrafyaya göre değişmektedir. Böylece ülkeden ülkeye, kültürden kültüre ve

* Doç. Dr., ODTÜ, Sosyoloji Bölümü.

** Dr., ODTÜ, Sosyoloji Bölümü.

zaman içinde değişen ögeler, “kimin genç olarak tanınacağı” konusunu gündeme getirmektedir.

Tanım üzerine çeşitli tartışmalar olup tek bir tanıma ulaşmak güçtür. “Çırak yurttaş”, “henüz tamamlanmamış yetişkin” (Marshall 1950; Hall&Williamson 1999), “öğrenme sürecinde olan” (Arnot & Dillabough 2000), “çocuk ile yetişkin arasında olan”, “geçiş sürecinde olan” (Jones & Wallace, 1992) gibi çeşitli tanımlamalar yapmak mümkündür. Ancak oldukça genel bir yaklaşımla çocuk ve yetişkin arasındaki geçiş sürecini, “vatandaşlığın öğrenilme süreci” ve/veya “henüz tamamlanmamış vatandaşlık” olarak kabul eden ifadeler ve kavramlar, genci tanımlamak için uygun gözükmemektedir.¹ Kolay olduğu için sık kullanılan bir tanım demografi üzerinden yapılmakta; 15-24 yaş grubu olarak ele alınmaktadır.² Açıktır ki “genç” çocuk değildir ve yine açıktır ki “genç” yetişkin de değildir. Çocuk olmadığı için bağımlı kategoride; yetişkin olmadığı için de bağımsız kategoride yer almamaktadır.

Gençlerin bağımlı-bağımsız arasında bir yerde duran belirsiz (muğlak) durumları, hak ve sorumluluklarının da muğlak olmasına neden olmaktadır. Kaç yaşında evlenebilecekleri, araba kullanabilecekleri, içki içebilecekleri, işledikleri suçtan ne zaman sorumlu olacakları gibi konular değişkenlik göstermektedir.³ Örneğin, gençlerin siyasi temsilcilerini seçebilecekleri; ancak kendilerini temsil edecek kadar gelişmedikleri düşünülmektedir. Genel olarak, toplumun genç ile kurduğu ilişki; öncelikle ‘öğrenme’, sonra ‘sorumluluk bilincinin gelişmesi’ ve en son ‘sorumlu olması’ şeklinde -ki bu da yetişkin olmalarına denk düşmektedir- bir sıra izlemektedir. Gençlik döneminin bir öğrenme süreci olarak ele alınması, yaşa bağlı tabakalaşma açısından anlaşılabilir bir kurgu olmakla birlikte, bu sürenin ne zaman biteceği de problemli bir konu olarak durmaktadır. Özellikle günümüzde uzayan yaşam ve eğitim süresi, evlenme ve ilk çocuk sahibi olma yaşı, geciken aile evinden ayrılma gibi nedenler, gençlik dönemini ve sonlanma zamanını bulanıklaştırmaktadır. Artan yaşam maliyetleri, sosyal korunma yardımlarına ulaşımın azalması ve gençlerin emek piyasasında güvenli bir yer edinmekte karşılaştığı güçlükler gibi diğer etmenler de gençlerin bağımsızlıklarını elde etmelerine engel gözükmemektedir.

Bu durumda “bağımsızlık” (*independence*) ve “özerklik” (*autonomy*) kazanma güçleşmekte; bu güçlük de genç tanımını etkilemektedir.⁴ Her iki kavram da gençlerin topluma katılımını, kendilerini ifade etmelerini ve vatandaş olarak

¹ Örneğin Kongar’a göre gençlik; bir toplumun en dinamik ve akışkan kesimidir. Kendi kurduğu ailesi yoktur, işi yoktur, bunlara sahip olması için yapılan baskıları duyar, isyankardır. Genç, üretim araçları karşısında yeri belirlenmemiş kişidir (1983:45).

² Birleşmiş Milletler (UN) gençliği demografik bir kategori olarak ele almakta ve tanımlamaktadır.

³ Suçlarından sorumlu olup olmadıkları 8 yaşından başlayarak kademeli şekilde değişmektedir.

⁴ Bağımsızlık ile özerklik terimlerinin kullanımı sıklıkla karıştırılmaktadır. Bu yazıda; bağımsızlık ekonomiye gönderme yapmakta iken, özerklik kişinin kendi hayatını şekillendirebilmesini de içine alan, daha geniş bir çerçeveye karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır.

sorumluluklarını ve haklarını üstlenmelerini sağladığı için önemlidir. Diğer yandan genç, homojen bir kategori olmayıp cinsiyete, etnik yapıya, sahip olunan aileye (ailenin sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik sermaye düzeyi), yaşadığı coğrafyaya, bu coğrafyanın sosyo-kültürel değer ve normlarına göre tanımlanabilecek bir kategoridir; bu nedenle tek değil çoklu bir tanımlama çabasını gerekli kılmaktadır.

Genç ve Vatandaşlık

Bu çalışmanın temel sorunu, genç-istihdam-yurttaşlık üzerine odaklanmaktadır. Gençlerin, hak ve sorumluluklarına ilişkin belirsiz (muğlak) durumları, vatandaş olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmektedir. Gençler için vatandaşlığı öğrenmek ve tam vatandaş olabilmek, gençlik dönemini sonlandırabilmek ve yetişkin olabilmek için gerekli bir statüdür. Zira vatandaş, hak ve sorumluluklar temelinde kurulan yasal, sosyal, ekonomik ve siyasi uzantıları içine alarak “bireyi” genişleten, yeni bir statü kazanma sürecidir. Bu, genç için gereklidir; çünkü vatandaşlık sadece devletin tarif ettiği ve insanlardan beklediği ödevler üzerine kurulmuş bir olgu olmayıp aynı zamanda birtakım hakları da beraberinde getirdiği için önemlidir. Aynı zamanda vatandaşlık, bir kavramsal araç olarak bireyi ortak kültürün parçası haline getirerek ortak bir birliktelik ve sahiplik yaratma çabasıdır.

Vatandaşlığı tanımlamaya çalışan her çalışma, Marshall’a referans vermeden yapılabilecek bir tartışma olamayacaktır (Turner, 1992). Çünkü 1950-80 arası vatandaşlık tartışmaları Marshall’ın vatandaşlık tezi tarafından şekillendirilmiştir (Roche, 1992). Marshall, vatandaşlığın evrimini tarihsel olarak açıklar. Liberal demokratik sistemlerde vatandaşlık kavramını sivil, siyasi ve sosyal hakların kazanılması ve bu kazanımların yol açtığı eşitlik düzeniyle ele alır (Marshall, 1950). Marshall’a göre sivil haklar; kişilerin “konuşma, düşünme ve inanç, hukuksal yararlanma, mülkiyet haklarına sahip olma ve antlaşmalar yapabilme” özgürlüklerini tanımlar. Bu haklar, Batı geleneğinde 18.yüzyılda kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Siyasi haklar ise “siyasi erk’e katılma, seçme-seçilme haklarını” ifade eder ve bunlardaki kazanımlar ancak 19.yüzyılda “herkese eşit oy hakkı” ilkesinin yasal olarak kabul edilmesi ile gerçekleşmiştir. Sosyal haklar ise ancak 20.yüzyılda sosyal refah devletinin gündemine girebilmiştir. Sosyal haklar, “ulusal düzeyde zorunlu eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin herkese eşit olarak ulaştırılması yanında, toplumda geçerli olan standartlara uygun medeni ve kaliteli bir yaşam hakkının sosyal bir miras olarak gelecek kuşaklara aktarılmasını” içermektedir (Marshall, 1964:85). Marshall vatandaşlığı, “bir toplumun tam üyesi olan herkese tanınan bir statü” olarak görür. “Bu statüye sahip olan herkes, hak ve görevlere göre eşittir. Hak ve görevlerin tam olarak neler olduğunu belirleyecek evrensel bir prensip yoktur. Diğer yandan vatandaşlığın geliştiği toplumlar ideal bir vatandaşlık fikri yaratır ve bu ideale doğru hareket eder,

gelişim ve başarılarını ölçmek için bu ideali bir ölçüt olarak kabul ederler. Bu yoldaki motive edici güç ise daha fazla eşitliktir” (Marshall, 1964:85). Marshall bu tezinde yurttaşlığın tarihsel gelişimi ile kapitalizmin gelişimi arasında bir paralellik kurmaktadır. Dolayısıyla kapitalizmin yarattığı eşitsizlik sistemine, bir eşitlik sistemi olarak gördüğü vatandaşlık hakları ile bir çeşit çözüm getirmektedir.⁵ Sosyal haklar, yaşlılık (emeklilik hakları dahil), hastalık, iş kazası, çalışma sürelerinin kısaltılması, çalışma günlerinin azaltılması, resmi tatil, ücretli izin hakları gibi düzenlemelerin oluşturulmasına neden olmuştur. Ancak sosyal haklar genel çerçevesi tanımlanıp bitirilebilecek bir etik ve hukuksal alan olmayıp süreklilik arz etmesi halinde sosyal adaleti ve entegrasyonunu sağlayabilmektedir.

Marshall’ın da vurguladığı gibi vatandaşlık, ulus devlet pratiğinin ürettiği kavramsal bir araç olup tarih içinde gelişmiştir. Diğer yandan yaş, mülkiyet, cinsiyet ve çalışma durumuna göre devlet-vatandaş ilişkisi şekillenmiştir. Dolayısıyla herkese toplumsal fırsat eşitliğini sağlaması mümkün olamamıştır. Vatandaşlık hakları kapsamına en önce girebilenler sermaye ve mülk sahipleri olmuştur. Daha sonra ücretli emek, arkasından kadınlar ve en son çocuk ve gençler vatandaşlık haklarına çeşitli düzeylerde kavuşabilmişlerdir. Özellikle ücretli iş ilişkisine girmeyen/giremeyen kadınların vatandaş sayılabilmeleri; verdikleri mücadelenin sonucunda, geçtiğimiz yüzyılın ortalarında gerçekleşmiş ve çok daha yenidir.⁶ Öte yandan, halen birçok ülkede, kayıt altında olmayan ücretli emek (tarım işçiliği, geçici ve mevsimlik işçilik, inşaat işçiliği, v.b) vatandaşlık haklarından ve ücretli iş ilişkisinin sağladığı güvence ve garantilerden uzaktır.

Diğer yandan vatandaş olabilme sürecini, yukardan-aşağıya verilmiş bir statü olarak görmek; tarihsel toplumsal olanda özneyi pasif görmek anlamına gelmektedir. Bireylerin örgütlü bir şekilde haklarını talep etmeleri ve bunları elde etmek için sistematik bir mücadele içine girdikleri de belirtilmelidir. Bu nedenle emek mücadelesini görmek ve bireyin sürece aktif katılımını belirtmek gerekir.

Vatandaşlık, toplumsal ve siyasal bir statü olarak iki farklı tanımsal alanı barındırmaktadır: İlki, yasal bir statü olarak vatandaşlık (*citizenship-as-legal-status*) -ki bu ulus devlete üyeliğe tekabül etmektedir- ; ikincisi ise arzu edilen vatandaşlık (*citizenship-as-desirable-activity*) -ki bu da bireyin içinde yaşadığı topluma katılımının niteliklerine tekabül etmektedir- (Kymlicka ve Norman, 1994:353). Böylece iki ayrı vatandaşlık kavramından söz etmek mümkün olmaktadır: Liberal ve cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışı. İlki, vatandaşlığı toplumsal sözleşmeye dayalı statü olarak algılar ve birey-toplum arasındaki ilişkiyi haklar temelinde ele alır. İkincisi ise sorumluluklar üzerine vurgu yapmaktadır.

⁵ Marshall, vatandaşlığın çıktısı olarak eşitliği görmemekte, ama vatandaşlık haklarının herkese eşit olarak tanınması gerektiğini söylemektedir, kast ettiği statünün eşitliğidir (Lister, 2005: 478).

⁶ Oy kullanma hakkının kazanılması Almanya için 1918, Amerika için 1920, İngiltere için 1928, Fransa için 1944, Türkiye için ise 1934’tür.

Liberal düşünce, vatandaşlık olgusuna “hak temelli” bir yaklaşım getirir ve böylece “sorumluluk” yaklaşımını öne çıkaran cumhuriyetçi düşünceden ayrılır.

Bu yazıda vatandaşlık, bir statü olarak ele alınmakta ve sosyal haklar üzerine vurgu yapılmaktadır. Genç insanın vatandaşlığı öğrenebilmesi hak ve sorumluluklar temelinde bir ilişki kurabilmesi için haklara gereksinim duyduğu ve bu haklardan en önemli olanın da çalışma hakkı olduğu kabulü vardır. Sosyal bir hak olarak çalışma hakkının vatandaşlığı oluşturan diğer hakların kullanımında ön şart olduğu düşünülmektedir. Ayrıca haklarını kullanabilen genç, hakların karşılık geldiği sorumlulukları öğrenebilecektir; kabulü de mevcuttur.

Öte yandan vatandaşlığın anlamı, 1980’lerin ikinci yarısından beri yeni boyutlar kazanan bir konu olmaya başlamıştır. Bu boyutlar, çoğunlukla vatandaşlığın değişen anlamlarına yoğunlaşmıştır. “Küresel vatandaşlık”, “Avrupa Birliği vatandaşlığı”, “modernite sonrası vatandaşlık”, “bölgesel vatandaşlık”, “ulus üstü vatandaşlık”, “ekolojik vatandaşlık” gibi vatandaşlığın yeni tip ve biçimleri ve bu yeni grupların devlet ile kuracakları ilişkinin çerçevesi önemli tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Yapılan tartışmalar bir yandan Marshall’ın vatandaşlık tezinin teorik eksikliği ve diğer yandan da meydana gelen yeni değişimlere cevap verememesi esas alınarak yürütülmektedir (Roche, 1992).

Marshall’ın tezine getirilen en önemli kritiklerden biri “sorumluluklar” üzerine vurgu yapmakta ve hak temelli vatandaşlık uygulamalarının “bağımlılık kültürü” yarattığını iddia etmektedir. Zira Marshall, bireylerin devletle kurdukları ilişkide mutlaka yapılması gerekenleri -yani sorumlulukları- vergi ödemek ve vatani korumak olarak tanımlamıştır. Diğer yandan örneğin ücretli işe sahip olmak vatandaş sayılmak için önemli görülmeyle birlikte bir zorunluluk olarak tanımlanmamıştır (Marshall, 1950:123). Ücretli iş sahibi olmayanlar da vatandaşlık haklarından ve devletin korumasından değişik uygulama ve düzeylerde yararlanabilmişlerdir. Ancak özellikle son 20 yılda liberal refah devlet modeline sahip olan ülkelerin (Amerika, İngiltere gibi) bu süreçle daha iyi başa çıkıyor olmaları, devletin hem piyasada hem de bireylerin hayatında koruyucu bir aygıt olarak fazla yer aldığı ülkelerin bu süreçte daha başarısız kalması gibi nedenlerle devletin koruyucu rolünün bağımlılık kültürü yarattığı ve bundan vazgeçmesi gerektiği anlayışı ağırlık kazanmaya başlamıştır (Hayek, 1944; Murray, 1990).

Meydana gelen değişimler son yıllarda hissedilmeye başlanan değişimlerdir. Bu değişimlerin en önemlilerinden birisi ise 1970’lerin ikinci yarısı ile birlikte üretim modelinde meydana gelen değişimdir. Temel olarak bu değişimi, bilgi teknolojileri ve bunun küresel etkileri olarak ele almak mümkündür. Bilgi teknolojileri, çalışma yaşamında üretilmiş ve belirli bir netlik yaratmış evvel dö-

⁷ Vatandaşlığın gelişimini dönemlere ayırması, evrimci ve tek yönlü niteliği, kırımla ve mücadeleyi görmemesi, İngiltere merkezli oluşu, soyut ve teorik oluşu, toplumsal cinsiyet-etnik farklılıklar gibi eşitsizlik yaratan farklılıklara kör oluşu gibi kritikler de getirilmektedir (Lister, 2005: 471).

nem ilişkilerinin tümünü aşındırmaya başlamıştır. Bilgi teknolojilerinde meydana gelen değişim dünyanın küçülmesine ve pazarın tüm dünya olabilmesine yol açmıştır. Öncelikle bu gelişme ulus devleti etkilemiştir. Sınırlarını genişleten ve bilgi teknolojilerinin yardımı ile sürekli hareket halinde olabilen sermaye, ulus sınırları ile daha evvel kurduğu ilişkiyi gözden geçirmeye başlamış ve bu refah devleti ve fonksiyonlarını aşındırmaya başlamıştır. Gelişen teknoloji daha az iş gücüne gereksinim duyduğundan ücretli iş ilişkisine istediği ve mecbur olduğu halde giremeyenlerin sayısını artırmaya başlamıştır. Diğer yandan sanayi üretiminin teknoloji yoğun olmaya başlaması, bu alandaki işgücü gereksinimini azaltmaya başlamıştır. Ayrıca işgücü, sermayenin hareketlenmesi, ancak emeğin mekanla sınırlı kalması nedeniyle güç kaybetmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler ile güç kaybetmeye başlayan refah devleti, pazar mekanizması üzerinde de güç kaybetmeye başlamıştır. Bu güç kaybediş refah devletini vatandaşları ile kurduğu ilişkiyi yeniden sorgulamaya itmiştir.

Tam bu noktada vatandaşların kendi iş bulabilirliklerini artırıcı bir dizi öneri hazırlanmakta, sunulmakta ve teşvik edilmektedir. Kendi refahı için kişi çalışmak zorundadır (*workfare*). Ancak yeni iş türleri tipik/normal işe benzemediğinden ne kadar süreceği ve bu atipik işin ne kadar güvence sağlayıcı olacağı da bilinmemektedir (Sennett, 1998). Yani eskiden bir işe başlanır, 30 sene çalışılır ve emekli olunur iken artık bu garanti yoktur. Bu süre belirsizliği çalışılan işin ne tür haklar sağlayacağı konusunda da kafa karışıklığına yol açmaktadır. En sonunda yeni ekonomi-politik zaman ve mekanla bağları zayıf, mobil ve öngörülemez bir yaşam sunmaktadır ki bunu “risk toplumu” olarak tanımlamak da mümkündür (Beck, 1992).

Vatandaşlık ilişkisinin biçimini belirleyen, piyasa-devlet-aile arasında değişik düzeylerde kurulan ilişki ve aralarındaki görev paylaşımıdır. Çalışılan iş, işin niteliği ve işin sağlayacağı güvence ve refahın çerçevesini belirleyici olan devlet -başlangıçta ulus devlet, ardından refah devleti ve son olarak da günümüz neoliberal devlet modeli ile- küresel etkilerle şekillenen piyasa belirleyici olmaktadır. Devletin biçimlenmesinden, sosyal tarafların gelişimine ve bireylerle kurulacak olan ilişkinin formunu belirleyen bu üçlünün geçerli biçimidir. Bu yazıda sosyal vatandaşlık vurgusu esas olduğundan üçüncü kuşak haklar olarak tanımlanabilecek sosyal vatandaşlığın söz konusu edilebileceği refah devlet gelişimi ve sosyal vatandaşlık ilişkisine aşağıda değinilecektir. Refah devletinde devlet, refah ve vatandaş merkezî bir konuma gelmiş; konu vatandaşlık çerçevesinde ele alınmıştır (Lister, 2005: 472).

Sosyal Vatandaşlık ve Refah Devleti

Refah devleti, II. Dünya Savaşı sonrası özellikle Avrupa ülkelerinde görülen ve devletin işsizliği ve yoksulluğu önlemek amacıyla sosyal alana doğrudan müdahalesini öngören ve içinde doğduğu tarihsel koşulları yansıtan bir kavram-

dır. Entellektüel altyapısını Keynes'in ekonomi politikalarından almakla birlikte, "refah devleti" kavramsallaştırması T.H. Marshall'ın sivil ve politik hakların ancak sosyal haklarla tamamlanması ile demokratik bir içerik kazanmasının mümkün olduğu yönündeki teorisine dayanmaktadır. Refah devletinin temel özelliği, serbest piyasa ekonomisinin tek başına ekonomik gelişmeyi sağlamada yeterli olmadığı ve bu nedenle devlet müdahalesinin gerekli olduğu görüşüdür. Bu anlayışla devlet; toplumsal risklere karşı, çalışanları sosyal sigorta sistemiyle, diğer toplumsal grupları da sosyal yardım programlarıyla sosyal güvenlik sistemi içine alarak koruma ve temel bir yaşam seviyesi sağlama görevini üstlenmiştir (Sallan Gül, 2004). Böylece devlet, ekonomideki aşırı dalgalanmaların, yoksulluk ve işsizliğin artması gibi, toplumsal açıdan yaratabileceği olumsuz sonuçları azaltmak ve kontrol edebilmek için para, vergi, harcama ve gelir transferi politikaları aracılığıyla etkin bir rol üstlenmiştir. Bu anlamıyla da refah devleti II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, bir çok ülkede yaygın biçimde uygulamaya konulmuş ve bu dönem Keynesci refah devleti anlayışının "altın çağı" olmuştur. Bir diğer deyişle, eğitim, sağlık, konut, altyapı gibi kişilerin güncel yaşamında önemli yer tutan ancak büyük bütçe gerektiren yatırımlarda devlet sorumluluk üstlenmek zorunda kalmıştır.

İki dünya savaşının ardından üretim araçlarının gelişmesi ve üretimin artması, teknolojiye meydana gelen gelişmelerle birlikte üretilenlerin değişime daha fazla girmesi ile Kıta Avrupa'sında artan bir zenginlik ve iki dünya savaşının sonuçları ve soğuk savaş yıllarının başlaması ile pek çok etkenin birlikte ele alınabileceği dönemde ücretli emeğin devletle kurduğu ilişki iki temel formda ele alınabilir: İlki, Almanya'da ortaya çıkan Bismarck modeli -ki bu model ücretli işe girenler ile girenlerin bakmakla yükümlü olduğu nüfusa ilişkin düzenlemeleri içermektedir- diğer model ise İngiltere'de gelişen Beveridge modelidir. Bu model herkesin belli bir risk altında olduğunu kabul eder. Bu risklere karşı kimin, nasıl, ne kadar koruyucu olacağı temel sorudur⁸ (Clasen & Oorschot, 2002).

Böylece klasik vatandaş hakları iki önemli çıktının oluşmasına yol açmıştır. İlki kişinin temel korunma hakkını "ücretli iş" katılımının zorunlu olmasından çıkarırken diğeri de kişinin devlet ile kurduğu ilişkide aile üyelerine olan bağımlılığını azaltmak üzerine vurgu yapar.⁹ Her ikisi de refah devlet gelişiminde belirli ölçüde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu iki çıktı, ülkelerin geçmiş deneyimleri -past dependence- ve bireylerin piyasa ve aileden bağımsızlaşma süreçleri

⁸ Türkiye Bismarck modelini benimsemiştir. Ücretli iş katılım düzeyinin düşük olması sosyal sigorta kapsamı dışında kalan grupların fazla olmasına neden olmaktadır. Bu nüfus için devletin sınırlı kaynakları vardır ve bu sınırlı kaynaklar testten geçirilerek yardım sunma (sadece hak edenlere yardım sunma) şeklinde uygulamaları üretmiştir.

⁹ Bu iki çıktı "de-commodification" (markete bağımlılığı azaltmak) ve "de-familization" (aile üyelerine olan bağımlılığı azaltmak) şeklinde kavramsallaştırılmaktadır (Esping- Andersen, 1999:51).

her yerde aynı hız ve biçimde gerçekleşmemiştir. Zira bu, “iş piyasası”, “refah devleti” ve “aile” arasında değişik düzeylerde iş bölümü ve iş ayrışmasını gerekli kılmıştır (Esping-Andersen, 1996).

Ulus devletlerin kendilerini yeniden üretme sürecinde kendi varlıklarını garanti altına almak gibi bir sorumlulukları vardır. Bu anlamda ulus devletin bireylerine karşı birçok sorumluluğu üzerine alması gerekmektedir. Özellikle eğitim, ailenin özel alanından kamusal alana taşıdığı bir işlevdir. Dolayısıyla ulus devlet öncesinde ailenin bireylerine sağladığı eğitim ve iş gibi önemli işlevler, devlete devredilmiş ve birey devletin kamusal korumasına girmiştir (Pierson, 1998). Bu koruma işlevlerinden en önemlisi çocukların işgücünden dışlanmasıdır. Böylece çocuklar çalışmaması, yetişkinliğe hazırlanması gereken toplumsal grup olarak ele alınmıştır. Ancak nasıl yetişecekleri ulus devletlerin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Bu yetişme sürecinde aile ile sorumluluk paylaşan ulus devletler, bu süreci kendi lehlerine kısaltmaya çalışmıştır. Böylece zorunlu eğitim, uzayan eğitim, eğitimin nasıl şekilleneceği, çocukların neleri ne zaman öğrenecekleri temel konulardan biri olmuştur. Bebek ölümlerinin azalması, ortalama ömrün uzaması, yeni üretim biçimlerinin daha nitelikli işgücü gerektirmesi, tanımlanmamış yeni bir kategori ortaya çıkarmıştır: Gençler.

Ülkemiz açısından vatandaşlık tartışmaları Osmanlı İmparatorluğunun son çeyreği ile başlatılmaktadır. Diğer yandan vatandaşlık devlet ile birey arasında kurulan ilişkiye karşılık geldiğinden bunun başlangıcını cumhuriyetin kuruluşu ile başlatmakta sakınca yok gibidir. Ve aslında yeni cumhuriyetin kendisini haklılaştırmakta kullandığı en önemli araç da vatandaş statüsünü yaratma çabasıdır. Devlet ile birey arasında kurulması gereken vatandaşlık ilişkisi bir durum olmayıp bir süreci içermektedir. Vatandaşlık; yaşanan, öğrenilen bir oluş halidir. Kuşkusuz, devletin vatandaşları ile kurduğu ilişki kadar bu ilişkinin koşullarını yaratması ve bireylerin vatandaşlığı öğrenmeleri de bir o kadar önemlidir. Bir statü olarak vatandaşlığın öğretilmesi birey ve devlet arasında hak ve sorumluluklara dayalı bir ilişki oluşturulması da aynı derecede önemlidir. Bu amaç doğrultusunda temel eğitimin zorunlu hale getirilmesi ve bu eğitim içinde vatandaşlığın öğretilmesi oldukça önemli görülmüştür.¹⁰ Böylelikle vatandaşlık, başarılı bir ulus-devlet kurmada anahtar önemde bir konu olarak ele alınmış ve yeni kuşaklara öğretilmeye çalışılmıştır.

Türkiye refah devlet modeli olarak Bismarck modelini benimsemiştir. 1950’li yıllardan bu yana hızlı nüfus artışı, ortalama yaşam süresinin uzaması, bebek ölümlerinin azalması ile oldukça hızlı bir şekilde nüfus artışı yaşamıştır. Son yıllarda düşme eğilimine girmekle birlikte halen yüksek bir nüfus artışı söz konusudur. Tüm bu koşullar altında sosyal sigorta kapsamı dışında kalan nüfu-

¹⁰ Malumat-ı Vataniye, ardından 1927 yılında Yurt Bilgisi ve 1985 yılında Vatandaşlık Bilgileri adlı dersler zorunlu eğitime dahil edilmiştir (Ahmet İçduyru ve diğerleri, 1999: 187).

sun fazla olması, ücretli çalışan kişi sayısının az olması, devletin korumasına gereksim duyan geniş grupların oluşmasına yol açmıştır. Öte yandan yukarıda değinilen refah devlet aşınması, Türkiye için de söz konusudur. Küreselleşme ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen değişimler, Türkiye’yi de etkilemiştir. Devlet küçülmüş, ekonomiye müdahalesi azalmış, kendisini işverenlikten muaf tutmaya başlamıştır. Özelleştirme ve yapısal uyum programları ile etkinliği azalan ve böylece hem küresel hem de ulusal dinamiklerle aşınan bir devlet yapısı Türkiye için de söz konusudur. Bu koşullar altında işsizlik önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan işsizlik, sosyal sigorta kapsamı dışında kalanların sayısını artırdığı için devletin sınırlı kaynakları testten geçirilerek yardım sunma (sadece hak edenlere yardım sunma/*means tested*) uygulamalarını hızlandırmıştır.

Genç, İstihdam ve İşsizlik

Vatandaş denince akla gelen genellikle yetişkin kişidir. Genç olmak ise bir durumdan ziyade bir geçiş/oluş haline tekabül etmekte ve çocuk ile yetişkin arasında bir yerde olan olduğu için bir yandan yetişkinliği öğrenirken diğer yandan da geçiş döneminde olan anlamına gelmektedir (France, 1998). Dolayısıyla genç için vatandaşlık belirli geçişler aracılığıyla tecrübe edilerek öğrenilen bir şeydir. Bu geçişler “okuldan işe”, “aile evinden kendi evine” “aile üyeliğinden yetişkin kişi olmaya” geçişler gibidir (Blackman&France, 1998). Ekonomik ve sosyal yeniden yapılanma süreçleri, gencin vatandaşlığı nasıl deneyimlemekte olduğu üzerinde oldukça etkilidir. Zira bu geçişlerin nasıl olacağının çerçevesini belirlemektedir. Otonom bir yetişkin olmada okuldan işe geçiş/geçememe ve buna verilebilecek olası cevaplar belirleyici olmaktadır.

Gençlik döneminin sonu ne zaman gelir? Evlenme, çocuk sahibi olma, aile evinden ayrılma gibi durumlar belirleyici midir? Bu konuda yaşanan belirsizlik (muğlaklık), birey ve devlet arasında kurulan yurttaşlık ilişkisinin iyi tanımlanması ile aşılabilmektedir. Bu ilişkinin tanımlanması devletin bireyler üzerinde kuracağı güçlü, içerici ve koruyucu mekanizmalara ve bunun karşılığında bireylerin de sorumluluk alma ve bunun bilincinde olma düzeyine bağlıdır. Ancak, günümüzde yaşanan neoliberalizm ile artan işsizlik, piyasa kontrolünü kaybeden devletin sosyal yatırımlarından tasarruf etmeye başlaması ve dolayısıyla sosyal olana entegre olamayan ve bu sonuçlarla kendi kendine başa çıkmaya çalışan bireylerin artması; devlet- birey arasındaki ilişki konusunda kafa karışıklığına yol açmıştır. Öte yandan, yeni teknolojiler işgücüne olan gereksinimi azaltırken nitelikli işgücüne olan talebi artırmaktadır. Böylece işsizlik, yoksulluk ve gelir eşitsizliği bu yüzyılın en önemli sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumdan en fazla etkilenen ise uzayan eğitim ve iş piyasasında yaşanan değişimler nedeniyle genç nüfustur. Çünkü gençler, toplumun yeni yurttaş tanımını ile başa çıkıp yurttaş haklarını elde etmeye çalışan grubu oluşturmaktadır.

Ücretli iş ilişkisine giremeyen gençlerin ‘bağımlı-bağımsız’ durumları netleşmediğinden gençlik döneminin sonu ve yurttaş olma konusunda belirsizlikler oluşmaktadır.

Bu yazıya temel olan vatandaşlık-istihdam-gençlik konusu, gençlerin işsizlik deneyimlerden yola çıkılarak ele alınacaktır. Çalışma¹¹; gençlerin işsizliği nasıl deneyimledikleri, bu deneyimde etkili olan faktörler, işsizlikle baş etme stratejileri ile olası sonuçlarını anlayabilmek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Nihai amaç; ücretli iş-yetişkin olma halleri arasındaki ilişkinin, yetişkinliği öğrenme sürecindeki gençler için neden önemli olduğunu anlamaya çalışmaktır. Çalışma, 2003 yılının son üç ayında Ankara ve Şanlıurfa’da Türkiye İş Kurumu’na kayıt yaptırmış ve kaydının üzerinden 6 ay geçmiş olan 329 genç, aileleri (30 aile) ve 21 karar verici ile yapılan görüşmelere dayanmakta ve çalışmanın sonuçları sadece bu grubu temsil etmektedir.

Öncelikle genç işsizlerin çoğunlukla ilk kez iş arayan grubu oluşturdukları ve bundan dolayı işsizlik sigortası kapsamı dışında kaldıkları belirtilmelidir. Ayrıca, ülkemizde genç işsizlere yönelik düzenli, sistematik ve kurumsallaşmış devlet yardımlarının/hizmetlerinin olmadığı ve mevcut yardımların da aile odaklı olduğu da belirtilmelidir. Öte yandan, iş piyasasında yaratılan işlerin sınırlı, mevcut işlerin düşük ücretli ve güvencesiz olması gibi nedenler de gençlerin işsizlik deneyimini etkileyen/belirleyen nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Genç işsizler, büyük çoğunlukla aileleri ile birlikte yaşamaktadırlar. Aile yapısını şekillendiren gelenek, örf, adetler ile bu konunun genel çerçevesini belirleyen normlar da bunu besler niteliktedir. Gençler, işsiz olmasalar dahi aileleri ile birlikte yaşamaya devam etmektedirler. Genellikle aile evinden ayrılma, evlenme ya da başka şehirde iş bulma ile gerçekleşmekte; onun dışında bir işe sahip olursa dahi aile ile birlikte yaşama sürdürülmektedir.

Bu süreç, genç kadın ve erkeklerde farklı işlemekle beraber; sürece ilişkin norm oldukça benzerdir. Ancak genç kadınların aileden ayrılması çoğunlukla evlenme ve üniversite eğitimi ile olurken genç erkeklerin askerlik, başka şehirde iş bulma ya da okuma için evden ayrılmaları söz konusu olabilmektedir. Herhangi bir iş olmasa dahi belli bir yaşa gelince evlenmek gereklidir. Bu nedenle gencin işi olmasa dahi, aile genci evlendirmekte bu konuda gerekli destek mekanizmalarını sağlamaktadır. Bazı durumlarda da evlenen gençle aile birlikte yaşamaya devam etmekte, uygun koşulların gelişmesi halinde ayrı bir eve geçilmektedir. Dolayısıyla yetişkin olmanın temel göstergeleri olarak kabul edilen “aile evinden ayrılma”, “iş sahibi olma” ya da “evlenme” kriterleri ülkemiz açısından yetişkin olma haline işaret etmeyebilmektedir. İş sahibi olup aile ile ya-

¹¹ Kezban Çelik (2006); “Unemployment Experience of Youth in Ankara and Şanlıurfa/Ankara ve Şanlıurfa’daki Gençlerin İşsizlik Deneyimleri”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

şamaya devam eden genç, yetişkin haklarını edinmekte ancak yetişkin sorumlulukları aileye devredilmektedir. Ya da yetişkin sorumlulukları kazanılmakta ancak bir yetişkin olarak haklar kullanılmayabilmektedir.

İşsizlik süresince aile, gence pek çok destek sağlamaktadır. Genç, pek çok hususta ailesine bağımlıdır. Barınma, beslenme, eğitim, sağlık gereksinimlerini aile sağlamaktadır. En temel gereksinimlerden, sigara ve yol parasına kadar, aile desteği ile sağlanmaktadır. İş aramak, arkadaşlarla bir araya gelmek, sokağa çıkmak için gerekli harçlık aileden alınmaktadır. Ailenin sağladığı bir diğer katkı ise gencin iş arama sürecine aktif şekilde katılımıdır. Aile bu süreçte bütün akrabalarını, tanıdıklarını, sosyal çevresini iş arama sürecinden haberdar etmekte, gence iş bulabilmek için olabilecek her türlü çaba sarf edilmektedir. Aile tarafından sağlanan bu destekler, gencin düşünce-davranış ve değerlerini etkilemekte ve genci aileye bağımlı kılmaktadır. Örneğin kadının çalışabileceği iş tanımı, iyi iş algısı, başka bir şehre iş bulmak için gidilip gidilemeyeceği, evlenme ve kiminle evlenileceği hatta çocuk yapıp yapılmayacağı gibi kararlarda da bağımlı olmaktadır. Diğer yandan genç işsizliğinin fazla olması, çalışma saatlerinin uzatılması, haftalık tatil süresinin kısaltılması, özel gün ve tatillerde çalışma, düşük ücret ve sigortasız çalışma gibi uygulamaların fazla olmasına da neden olmaktadır.

Ailenin işsizlik deneyimini nasıl yönettiği ise ailenin olanakları ile şekillenmektedir. Aile kaynakları kendi başına bir işsizlik nedeni olmazken ailenin yoksulluğu, gencin ücretli emeğine olan gereksinimi artırmaktadır. Aile desteğine bağımlı olan ve işsizlikle baş etmeye çalışan gençlerin deneyimleri iki şekilde sonuçlanmaktadır: Erken/çabuk yetişkin olma veya yetişkin olmayı erteleme. Erken yetişkin olma hali, gencin kendi ailesine oldukça benzer aile kurmasına ve yoksulluğun ailesel bir miras olarak aktarılmasına yol açmaktadır. Diğer yandan yetişkinliği erteleme, gençlik dönemini sonlandırmayı ertelemeye neden olmaktadır.

Erken yetişkinlik: Yoksul ailelerde yaşanan genç işsizliği deneyiminin sonucu olarak kavramsallaştırılmıştır. Öncelikle çalışma kapsamında yoksul aile şöyle ortaya çıkmıştır: Çok çocuklu ve genç olan anne-babalar (40'lı yaşlarda olan anne babalar), aile reisinin ayrılık ya da ölüm nedeni ile olmadığı aileler bu gruba girmektedir. Bu ailelerde yakın akraba dayanışma mekanizmaları işlememektedir. Dayanışma mekanizmasının karşılıklılık ilkesi yerine gelmediği için ailelerin yardım gereksinimi artmaktadır. Bu aileler, yardıma gereksinim duyan ailelerdir. Bu yardım, bazen devletin çeşitli kuruluşlarından yardım alma bazen de komşulardan gelen düzensiz yardımlar şeklinde olmaktadır. Ayrıca bu ailelerde materyal ve ekonomik bağımlılık (ailede az ve/veya olmadığı için) düşerken değerlere bağımlılık artmaktadır. Bu durumda işsiz genç, genellikle ailenin en büyük ya da baştan ikinci çocuğu olmakta; ailenin bakmakla yükümlü olduğu bağımlı üye sayısı artmaktadır. Babanın olmaması aileyi ciddi şekilde

Sonuç

Bağımsızlık ve özerklik kazanmanın tek bir yolu yoktur. Gelir, eğitim, istihdam, sosyal refah hizmetleri -barınma ve ulaşım- politika alanlarının tümünün etkisi değişik düzeylerde söz konusu olabilir. Bunlardan en önemli ikisi ise eğitim ve istihdam -ücretli işe katılım- olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim-ücretli iş arasındaki yakın ilişki gençlerin bağımsız ve özerk olabilmelerini sağlamada en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira istihdama katılım, özellikle 1980 sonrası yeni ekonomi-politiğin yarattığı iş piyasası içinde, eğitimle daha yakın bir ilişkiyi gerekli kılmış ve alınan eğitim, iş piyasasında bulunabilecek iş, işin ücreti ve sağlayacağı güvencenin sınırlarını belirlemede önemli olmuştur. Ücretli iş, tek başına bağımsızlık ve özerklik sağlamak için yeterli olmamakta, bunu sağlayabilmesi için, iş piyasasında ulaşılan işin “iyi iş” (*decent work*)¹² olması gerekmektedir.

Ücretli iş ilişkisine giremeyen ya da “kötü iş”¹³ (*precarious work*) sahibi olan gençlerin deneyimleri sonucunda vatandaşlığı öğrenme süreçleri sekteye uğramaktadır. Ekonomik açıdan bağımlı olan gencin özerk olabilme şansı da olamadığı için gençlik dönemi sonlandırılmamaktadır. Böylece genç, özerk bir birey olma yerine aile üyesi olmayı öğrenmektedir. Her iki sonuç da devlet ile birey arasında hak ve sorumluluklar temelinde kurulması gereken yurttaşlık statüsünün oluşmasını engellemektedir ve genci aileye bağımlı kılmaktadır. Gençlerin yaşadığı ise bağımlı olmak ve bunun verdiği acıdır. Babaya bağımlı olmak acı veren bir şeydir. Belli bir yaştan sonra bu istenmemektedir. Ama asıl gençler için sorun olan bağımsız olamamak değil, bağımlı olmakla aileye verilen yükür. Bağımsız olmak, otonom bir birey olmak için değil, aileye olan yükü ortadan kaldırmak için istenmektedir.

İşsizlik sürecinin tamamını etkileyen/belirleyen en önemli unsur, anne çalışması nadiren söz konusu olduğu için baba geliridir. Bütün ailenin sosyal, ekonomik ve psikolojik iyi oluşu üzerindeki en önemli etken gelirdir. Gençler, başlangıçta eğitimlerine ve yeteneklerine uygun iş istemekte ancak zaman içinde standartları düşürmektedirler. Bunu belirleyen de aile geliri olmaktadır. Ancak her koşulda en büyük destek aile tarafından sağlanmakta, gençler yetişkin-vatandaş olma yolunda aile üyesi olmayı seçmektedirler. Bu durum, devlete ve devletin kurumlarına olan inanç ve güveni düşürmekte ve “benim devletim babam” algısını doğurmaktadır. Materyal ve ekonomik açılardan aileye bağımlı olan genç, ailenin değer ve normlarına da bağımlı olmaktadır. Böylece, gençle-

¹² “İyi iş” kabaca, sosyal güvencesi olan, diğerlerine -devlet ve/veya aileye- bağımlı olmayı önleyecek gelir düzeyi sağlayan, çalışma haklarının sağladığı güvenceleri içinde barındıran ve düzenli ve görece sürekli iş anlamında kullanılmıştır.

¹³ “Kötü iş”, düşük ücretli, kısa süreli, uzun çalışma saatleri gerektiren, nitelik ve beceri geliştirme kapasitesi düşük, çoğunlukla informal sektörde olan işleri anlatmak için kullanılmıştır.

rin inisiyatif alma, aile dışında düşünebilme ve hareketliliği (hem coğrafi hem de mesleki) kısıtlanmaktadır.

Diğer yandan, yeni ekonomi-politiğin istediği kendi sorumluluğunu kendi üstlenen, girişimci, fırsatları iyi kollayan, aktif, katılımcı birey olabilme şansını düşürmektedir. Artık çalışma hakkı yerine, ömür boyu eğitim ile gelir güvencesini bir araya getirecek yeni bir bileşene ve bu bileşim üzerinde oluşacak yeni bir uzlaşmaya gereksinim olduğu vurgulanmaktadır. Bu uzlaşmanın aktörü ise aktif ve girişimci vatandaş olarak sunulmaktadır. Böylece mevcut ile olması istenen arasında mesafe açılmakta ve gençler de çelişik duygularla baş etmeye çalışmaktadırlar.

Çalışmada ortaya çıkan gençlerin işsizlik deneyimlerine ait iki bulguyu da - erken yetişkinlik, yetişkinliği erteleme- belirleyen, gencin sahip olduğu ailenin sosyo-ekonomik gücü/düzeyi; iş piyasasının ürettiği işlerin niteliği; ve üretilen işlerin standartlarını belirlemesi gereken devlet uygulamaları olduğu sonucuna varılmıştır. Bu faktörlerin her birinin yetersizliği, gencin “bağımlı-bağımsız” durumuna ilişkin belirsizliğin(muğlaklığın) devam etmesine neden olmaktadır. Bu durum da gencin tüm ilişki-değer-norm ve davranışları etkilemektedir. Devletin koruyuculuk mekanizmalarının çok ve etkin olmasının bağımlılık kültürü yarattığı yönünde pek çok fikir üretilmekteyken, bu durumun pek söz konusu edilemeyeceği deneyimler üzerine şimdilik daha az şey söylenir durumdadır. Ancak sınırlı devlet uygulamalarının aile koruyuculuğunu artırdığı sürpriz bir durum da değildir. Sınırlı sosyal güvenlik kurumlarının yerini Türkiye’de aile almak zorunda kalmıştır. Aslında bu cevabı zor verilir bir soruyu da beraberinde getirmektedir: “Sosyal devlet uygulamaları yeterli olmadığı için mi aile devreye girmek zorundadır ya da aile güçlü olduğu için mi sosyal devlet sınırlı kalmaktadır? ” Sorunun cevabı çok önemli olmakla birlikte bu soruya cevap vermek bu çalışmanın amacını aşmaktadır. Ancak sosyal devletin kapsamının sınırlı olması, ailenin koruyuculuk fonksiyonunu artırmaktadır.

Son söz olarak, gençlerin işsizlik deneyimi aileyi, karar vericileri, iş piyasasını ve de sosyal devlet uygulamalarını yakından ilgilendiren ve genci aşan bir deneyimdir. Genç işsizliği sadece ücretli işe sahip olmayanların toplamı olarak görülmemelidir. Toplumların kendilerini yeniden üretme sürecinde en önemli araç olan gençlerin işsizlik deneyimi ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamın dışındakalmalarına yol açma riskini taşıdığından makro düzeyde ciddiyetle ele alınması gereken bir husustur. Bu noktada klasik vatandaşlık tartışmalarında değinilen önce haklar mı yoksa sorumluluklar mı, tartışmasına verilecek yanıt belirleyici olacaktır. Tartışmayı şu şekilde bir soru ile bitirmek faydalı gözükmektedir: Toplumsal olana entegre olamayan, yetişkin olabilmenin önemli araçlarından biri olan ücretli işe sahip olmayan genç, toplumsal olanın kurallarına neden uysun, ya da sosyal vatandaşlık hakları olamayan genç, nasıl toplumsal olana sorumluluk duyabilir? Buna verilecek cevap gençlere ilişkin her türlü pro-

jenin temelini oluşturacaktır. Zira işsizlik sadece istihdam meselesi değil aynı zamanda ekonomik, sosyal ve toplumsal bir mesele olup bu meselenin demokrasiyi de etkileyen bir olgu olduğunu görmekte yarar vardır.

Kaynakça

- Arnot, M. and Dillabough, J. (Eds) (2000); *Challenging Democracy International Perspectives on Gender, Education and Citizenship*, London: Routledge Falmer.
- Beck, U. (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage.
- Clasen, J. and Oorschot, W. (2002), 'Conclusions' in: J. Goul Andersen, J. Clasen, W. van Oorschot and K. Halvorsen (Eds). *Europe's new state of welfare: Unemployment, employment policies and citizenship*. Bristoll: The Policy Press.
- Esping-Andersen, G. (1996); *Welfare State in Transition: National Adaptations in Global Economies*, SAGE Publications, London Thousand Oaks, New Delhi.
- Esping-Andersen, G. (1999), *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford University Press.
- France, A. (1998), "Why Should We Care?: Young People, Citizenship, and A Question of Social Responsibility", *Journal of Youth Studies*, Vol.1 No:1, s. 97-111.
- France, A. (1996), "Youth and Citizenship in the 1990s", *Youth and Policy*, No. 53.
- Hall, T., Coffey, A. and Williamson, H. (1999), "Self, Space and Place: Youth Identities and Citizenship", *British Journal of Sociology of Education*, 20, s. 501-513.
- Hayek, F. A. (1944), *The Road to Serfdom*, London: Routledge and Sons.
- Icduygu, A.; Colak, Y.; Soyarik, N. (1999), "What is the Matter with Citizenship? A Turkish Debate", *Middle Eastern Studies*, Vol.35 Issue 4, s. 187-208.
- Kongar, E. (1983), *Demokrasi ve Kültür*, İstanbul: Hil Yayınları.
- Lister, M. (2005), "Marshall'ing Social and Political Citizenship: Towards a Unified Conception of Citizenship", *Government and Opposition Ltd*. Published by Blackwell Publishing.
- Jones, G., and Wallace, C. (1992), *Youth, Family and Citizenship*, Milton Keynes: Open University Press.
- Marshall, T. H. (1950), *Citizenship and Social Class*, Cambridge University Press.
- Marshall, T.H. (1964), *Class, Citizenship and Social Development*, NY: Doubleday and Company.
- Murray, C. (1990), *The Emerging British Underclass*, London: Institute of Economic Affairs.
- Kymlicka, W. and Norman, W. (1994), *Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory*, *Ethics* 104, s. 352-381.
- Pierson, C. (1998), *Beyond the Welfare State: The New Political Economy of Welfare*, Cambridge: Polity Press.
- Sallan Gül, S. (2004), *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*, Etik Yayınları, İstanbul.

- Sennett, R. (1998), *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, W.W. Norton & Co Inc, New York.
- Richard, A. S. & Mayer, K. U. (1997), “The Measurement Of Age, Age Structuring, And The Life Course”, *Annu. Rev. Sociol.* ss. 23:233-61.
- Turner, B. (1994), *Citizenship: Critical Concepts*, London: Routledge.
- Turner, B. (1992), *Outline of a Theory of Citizenship*, in *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community*, ed.by Chantal Mouffe, Verso Publishers.